

Kalákatánc: a kalákák és a szórakozási alkalmak összefüggéseiről

A kalákáról – mint azt a legutóbbi lapszámomban megjelent rövid történeti összefoglalóban írtam – minden bizonynyal mindannyiunknak eszébe jut, hogy itt valamiféle munkáról van szó. Azt viszont már biztos csak kevesek tudják, hogy a kalákák nagyon sokszor összekapcsolódtak különböző rituális tevékenységekkel, szórakozással és táncal. Ez különösen így volt akkor, amikor a közösségnek egy egész évre, vagy egy egész mezőgazdasági ciklusra kiható gazdasági eseményt kellett megszerveznie. Ilyen esetekben a munka átlényegült, valójában nem is munkaként, hanem az évi jólétért befektetett fáradozásoként jelent meg, és magában hordozta a természet, az ember és a társadalom viszonyának a szabályozását is. A munka ezekben az esetekben a természet erőforrásainak kiaknázását jelentette olyan módon, hogy mindeközben az embert körülvevő természeti és társadalmi környezet törekeny egyensúlya megőrizhető és folyamatosan újratemmelhető maradjon. A munkafolyamatok során általában kifejezésre jutott, hogy a természetnek kitett és a többi embertársának a természeti és technikai feltételek miatt bizonyos értelemben kiszolgáltatott embernek hozzá kell járulnia ennek a törekeny egyensúlynak a fenntartásához. A természet felé mágikus eljárások szolgálták ezt a célt, az emberek felé pedig a kapcsolatok rituális körülmények közötti megerősítésével lehetett a jó szándékot jelezni, és a közösséghez való tartozást érzékelteni.

Példák a szórakozás és a kaláka összefüggéseire

Magyar nyelvterületről igen sok jelzésünk van a nagyobb munkafolyamatok megkezdését, befejezését kísérő rituális tevékenységekről, ünnepi jelleget öltő együttműködésről. A székely közösségek életébe mindinkább beavatkozó katonai hatalom tiltásai kapcsán ismerjük a kalákákat követő táncokat, de a 18. század végéről olyan dokumentumokat is ismerünk, amelyek a kalákatánchoz zenét szolgáltató muzikusok miatt a nemesek és jobbágyok között kirobant konfliktusról tanúskodnak.

A kalákák és közösségi munkavégzések történetét végigkövetve azt látjuk, hogy még a 20. század közepén a kalákák egyben táncalkalmakat is jelentettek. A Szamosháton leginkább a tengerihántáshoz és egy sajátosan helyi közös munkához, a lekvárfőzéshez kapcsolódott a szórakozás, amikor az összegyűlt fiatalok daloltak, táncoltak, esetleg még zenészt is fogadtak, de egyes szatmári településeken a fonót is nagy mulatság, helyi szóhasználatkal *kalákabál* követte. Bihardiószegen az aratást, a szüretet, a disznótort, tollfonót, kenderdörzslést követte tánc. Kőrispatakon a téli szalmafonások kedvelt munkaformája volt a társaságban végzett munka, ez még a hetvenes években is egyben szórakozási alkalmat is jelentett. A Gyimesek területéről nagy népszerűségnek örvendő kalákatáncokról tudunk. Ezek a pityókalopó, kenderlopó, ganéjhordó, gyapjúfonó, boronavivő kalákákat kö-

vették, amelyeket a patakbeliek azért szerveztek, hogy egy-egy gazdát különböző terményekkel, javakkal megsegítsenek. Lopónak nevezték azért, mert a gazda táncot szervezett, amibe a belépődíjnak vitt pityókát a fiatalok lopták otthonról. A lopókalákák egyben jól tükrözik a hosszú távú kapcsolatok és a bizalom működését is, valamint azt, hogy a tranzakciót záró mulatságban visszamenőleg elkendőzik a ügylet gazdasági jellegét, hisz a hozott javakért formális gazdasági értelemben nem kapnak semmit, ám a társadalmi kapcsolatokban való részvétellel biztosítják, hogy a rendszer velük szemben is így fog működni.

A kalákák ismerkedési alkalmak is voltak egyben, moldvai példánk is van arra, hogy a legény a lánnyal a táncban, a guzsalyosban, kalákában ismerkedett meg, ahol a kapcsolat felvételének sajátos kommunikációs szabályai voltak. Az ismerkedési lehetőségként szemlélt közös munkaalkalomra legjobb példa a fonó, de ha egy család a lányának kinézett egy legényt, azt szénacsináló, kaszálókalákába is meghívhatták, hogy a fiatalok megismerkedjenek. A megismerni kívánt fiatalember meghívásának a munkakamrállal és a szigorúan kezelt falusi munkarenddel kapcsolatban egy másik funkciója is lehetett, hisz tudjuk, hogy a kaláka nemcsak a fiatalok munkába nevelésére nyújtott kitűnő alkalmat, hanem arra is, hogy a közösség más tagjai ellenőrizni tudják az egyes tagok munkavégző képességét, ami a házasságnak mint gazdasági szerződésnek fontos összetevője volt. A család tagjai a közös munkában való részvétel során könnyen megállapíthatták, hogy a kiszemelt fiatal mennyire felel meg az elvárásoknak, hogyan állnak a szerszámok a kezében.

Az adatokból úgy tűnik, hogy legtöbbször az aratást – mint a mezőgazdasági év egyik kiemelkedő eseményét, amelytől az egész év sikeressége függhetett – követte tánc. A Kolozsvártól nem messze található Bodonkúton a kollektívizálás előtt olyan is megtörtént, hogy a gazda előre táncot szervezett a fiataloknak, akik így elkötelezték magukat. A gazda tehát biztosította magának a munkaerőt: a tánc megszervezéséhez szükséges összeget előre kifizette, a kezesek intéztek mindent, és ők feleltek azért is, hogy az aratás is rendben menjen

Pozsony Ferenc: *Erdélyi népszokások. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek*, 1. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2006. 358.

Pozsony Ferenc: *Erdélyi népszokások. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2006. 357.*

majd. Amikor eljött az aratás ideje, az egész ifjúság elment ahhoz a gazdához, akinek elkötelezték magukat, zeneszóval vonultak ki a mezőre, ott még délben is táncoltak, majd este a gazda házában fogadta és megvendégelte őket. A hántó kalákában is fiatalok vettek részt, esetleg zenészt is fogadtak, ez jó alkalom volt a fiataloknak arra, hogy egymással ismerkedjenek.

A disznótor és a kóstoló

A disznótor kapcsán a munkának és a mulatságnak szimultán jellege szintén igen jól kimutatható, és emellett a szokás igen érdekes összefüggéseire is rávilághatunk. A disznótorok több néprajzi írás tanúsága szerint nemcsak munkát jelentettek, hanem családi ünnepet is, ahol a levágott állat húsból és a különféle italokból bőven fogyasztottak. A hús, és ezen belül a disznóhús, valamint a disznótor és az ezt követő kóstolóküldés különleges szerepét azoknak a társadalmi kapcsolatoknak és szerepeknek a szempontjából is meg kell értenünk, amelyekben a disznóhús központi szerepet játszik. A kóstolóküldés ma is egyben a kapcsolatok megerősítését és időbeni további kiterjesztését is jelenti, hisz az általánosított reciprocitás, a hosszú távon kiegyenlített kapcsolatok és a pontosan nem mérlegelt adott és kapott javak körébe tartozik. A beosztással és fogyasztással kapcsolatos oldaláról nézve pedig azt mondhatni, hogy történetileg nézve olyan javak, különböző készítmények képezték itt a csere tárgyát, amelyek tartósítására a hűtőszekrény és a fagyasztóláda megjelenése és elterjedése előtt csak korlátozottan nyílt lehetőség, így a kölcsönös kapcsolatok éltetésével megoldották, hogy a disznóvágások időszakában mindig legyen friss termék a családok asztalán, és hogy ne is romoljanak meg a különböző készítmények.

Mindezzel kapcsolatosan felvethető a kérdés, hogy ezek az ünnepek zárórítus jellegük mellett – vagyis hogy képesek voltak a tevékenység gazdasági jellegét visszamenőleg elkendőzni – hordoztak-e magukban olyan jelentéseket, amelyek arra mutatnának, hogy az aratást, szüretet, állatok levágását, de különösen a disznóvágást megért közösségek a megtermelt javak beosztását úgy biztosították, hogy a termés betakarítá-

sának pillanatában egy közösségre megszervezett és ellenőrzött tobzódást szerveztek meg, ezt követően pedig szigorúan ellenőrizték a javak felhasználásának módját. Tudott dolog, hogy a disznótoros tobzódást követően a disznó egyes részeinek felhasználását évszakokhoz, ünnepekhez és munkafolyamatokhoz köthetően milyen szigorúan szabályozták. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a nagyobb munkákat, betakarítást kísérő szórakozási formáknak, evésnek-ivásnak és táncnak lehettek ilyen vonatkozásai is – mindamelllett, hogy a természet befolyásolásának rituális-mágikus eljárásait is magukban hordozták –, így ezek az események viselkedési normákat is tudtak közvetíteni a közösség tagjainak. A társulási alkalmak tehát nemcsak önmagukat jelentették, és nemcsak a társulási hajlam kialakulásának és rögzülésének kedvező befolyásolásával alakították a közösségen belüli együttműködést, hanem olyan további civilizációs jelentőségű folyamatokra is kedvező hatással voltak, mint a többletermék kezelése és beosztása.

Változások, mai helyzet

A leírásokból kiviláglik, hogy a kaláka és a más társasmunkák a 19. század második felétől egészen a 20. század közepéig nemcsak munkaalkalomként működtek, hanem szórakozási és ismerkedési alkalomként is. Ma nincs arra példánk, hogy a közösségi munkaalkalmakat tánc követné, ennek okaként azt látjuk, hogy a szórakozási alkalmak gyökeresen megváltoztak falun, és a munkavégzés közösségi formái is átalakultak, a kalákázók köre is beszűkült. A kép tel-

jességéhez viszont hozzátartozik, hogy a kalákákat, társasmunkákat kísérő, néha szinte túlfogyasztásnak minősülő evés-ivás a normák és a gyakorlat szintjén is megmaradt, ezért is tartják a kaláka költségeit túl magasnak néhol. Ma már sok helyen a kaláka jelentette többszörös kapcsolat helyett – amely sokak szerint nemcsak a fogyasztás, hanem a visszadolgozás kötelezettsége miatt sem költséghatékony –, de még az étellel és itallal való ellátás kötelezettségét hordozó napszamos munka helyett is előnyben részesítik az egysíkú kapcsolatnak tűnő szerződéses viszonyt, amikor a munkát kiadó gazdasági egységnek nincs egyéb kötelezettsége, mint a mennyiségben és nem időegységben mért munka pénzbeli kifizetése. Ilyenkor nyilvánvalóan zárórítusokra sincs szükség. De a kalákák, társasmunkák – ha sor kerül rájuk – ma is magukban hordozzák a közösségformálás funkcióit, ma is szinte minden esetben ünnepi fogyasztást jelentenek, több fogás kerül az asztalra, bőségesen mérik az ételt, és ezt a kalákában résztvevők mintegy el is várják. Ugyancsak elvárás, hogy munkavégzés közben ital is legyen, ez legtöbbször pálinka, de a munka elvégzését követően már sör vagy bor is kerül az asztalra. Így a kaláka nem szakad el teljesen a szórakozástól.

Szabó Á. Töhötöm

